

UOT: 61:001.92

CAPPARIS SIPINOSA – TIKANLI KƏVƏR**Ç.T.NAMAZOVA, S.R.HƏSƏNOV**
AMEA Genetik Ehtiyatlar İnstitutu

Tikanlı kəvər (*Capparis spinosa*) yabanı tərəvəz bitkisindən Azərbaycanda da kulinariyada istifadə olunur. Onun zülal, yağ və vitaminlərlə zəngin cavan zoğları, hələ açılmamış çiçək qönçələri, yetişməmiş meyvələri sirkə turşusunda marinadlaşdırılır.

Xalq təbabətində tikanlı kəvərin cavan orqanlarından sidik qovucu, antiseptik, ağrıkəsici və s. kimi istifadə olunur.

Açar sözlər: zoğ, kök, meyvə, tikan, çiçək, təbabət

Yabanı tərəvəz bitkisi olan *Capparis spinosa* dünyanın bir çox ölkələrində o cümlədən Azərbaycanda geniş yayılmışdır. Avropada, Şimali Amerikada, Şimali Afrikada, Hindistan və Dağıstanda bu bitkidən kulinariyada istifadə olunur.

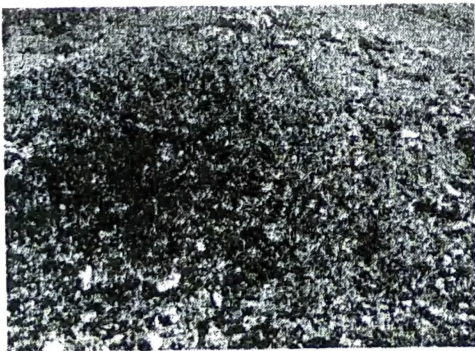
Bu bitki bir çox tədqiqatçıların diqqətini çəkmiş və onun tədqiqi ilə məşğul olmuşlar [2, 3, 4, 5, 6].

Capparis spinosa çoxillik bitkidir, güclü kök sistemində və kökümsovlara malikdir. Kökləri çox dərinə getdiyindən quraqlığa qarşı davamlıdır. Yumurtavari pulcuq şəkilli və lətli yarpaqlara malikdir. Yarpaqları növbəli düzülüşlüdür. Yarpaqların ətrafında tikanlar vardır ki, bu da onları ot yeyən heyvanlardan qoruyur. Çox şaxələnən zoğlara malikdirlər. Uzunluqları bitdikləri ekoloji şəraitlərdən asılı olaraq müxtəlif olur. Bəzən 2,5 m-ə çatır (şək.1). Qışda bitkilərin yerüstü hissəsi quruyur, kövrəkləşmiş gövdə qalıqları külək vasitəsi ilə qoparılarək ətrafa səpələnir. Qar və yağışda islanaraq yumşalmış gövdə qalıqları ilə ot yeyən heyvanlar qidalanır. Çiçək ləçəkləri ağ, sarımtıl yaxud da qızılgül rəngində olur.

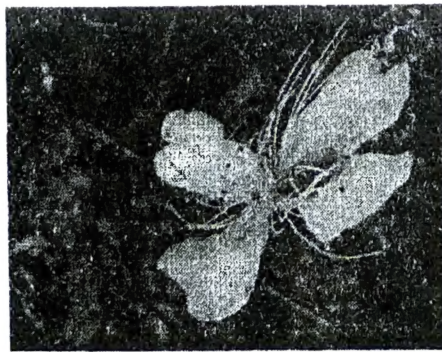
Çiçəklərinin diametri 4-9 sm – dir (şək.2). Meyvələri uzunsovdur (şək.4). Rəngi açıq yaşıl və bəzən də üzərləri naxışlı olur, çəkisi 2,5 qrama çatır. Meyvələri yetişdikdə partlayır, qırmızı-ətdəngi meyvə ləti və onun içərisində olan qaramtıl qəhvəyi rəngli toxumlar aydın görünür (şək. 5, 6). Meyvə ləti şirintəhər dadı malikdir, əsasən çöl heyvanlarının və quşların qidasını təşkil edir.

Ordubad rayonunda yazda bu bitkinin təzə cücərmiş tər gövdələri, yeni əmələ gəlmiş qönçələri (şək. 3) (bu qönçələr yerli əhali tərəfindən “ləlik” adlandırılır), və yetişməmiş meyvələri yığılarək sirkə turşusuna qoyulur və qidalanma zamanı iştah artırıcı vasitə kimi istifadə olunur. Onun tərkibində zülal, yağ və vitaminlər vardır. Sirkə turşusuna qoyulmazdan əvvəl cavan zoğlar, açılmamış qönçələr və yetişməmiş meyvələr qaynar suya salınır.

Capparis spinosa-nın Şimali Qafqaz ətrafında, Mərkəzi Asiyada, Kırımada mədəniləşdirilmiş formaları becərilir. Mədəni formalar yabanılar qədər məhsuldar deyil.

Şəkil 1.

Şəkil 2.

Şəkil 3.

Şəkil 4.

Şəkil 5.

Şəkil 6

Capparis sipinosa Azərbaycanda əsasən aşağı dağ qurşaqlarında 1132 m-ə qədər olan yüksəkliklərdə, yaxşı işıqlanan güney yerlərdə, daşlı, qumlu və tökülən torpaqlar olan yerlərdə yayılıb. Azərbaycanda Naxçıvan MR-in ərazisində bu bitkiyə daha çox rast gəlinir. Azərbaycanda çox geniş yayılmasına və kifayət qədər ehtiyata malik olmasına baxmayaraq ondan çox az istifadə olunur. Çox bölgələrdə demək olar ki, heç istifadə olunmur. Naxçıvan MR-də digər bölgələrə nisbətən daha çox istifadə olunur. Naxçıvan MR-in

Bu bitkidən xalq təbabətində sidikqovucu, anti-septik və ağrıkəsici dərman bitkisi kimi də istifadə olunur. Ondən hazırlanmış cövhər, şirə, həlim və yaxmaları bədənə müxtəlif ağrıyan yerlərinə çəkilməklə ağrıdan xilas olunur. Onun yetişmiş meyvələrinin lətini ağrıyan qıcılara və ayaqlara çəkərək günəş şüaları altında qızdırdıqda müsbət nəticə verir. Bu bitkinin meyvələrindən qalxanabənzər vəzin müalicəsində,

gemoroy, diş əti toxumalarının xəstəliklərində, diş ağrılarındə istifadə olunur. Ondən hazırlanmış cövhər, şirə, yaxmalar və həlimlərdən çətin sağalan yaraların müalicəsində istifadə olunur. Şəkərli diabet xəstəliyi zamanı bitkinin cavan yarpaqlarından və zoğlarından istifadə olunur. Bitki köklərinin təzə qabıqları ağız boşluğu xəstəlikləri və diş ağrıları zamanı çeynənir.

Kök qabıqlarından ipoxondiral ruh düşkünlüyü, anadangəlmə ürəkkeçmə, iflic, gözyaşı vəzlərinin xəstəlikləri, soyuqdəymə və revmatizmlə əlaqədar baş verən pozulmalar zamanı da istifadə olunur. Bu bitkinin tərkibində rutin maddəsi olduğundan arterial təzyiqin nizamlanmasında da istifadə olunur. Köklərindən, qabığından və çiçəklərindən hazırlanmış həlim ürək fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasında, müxtəlif xarakterli xəstəliklərin və nevrozların müalicəsində istifadə olunur [1].

ƏDƏBİYYAT

- 1.Махлаюк, В.П. Колючие каперсы //Лекарственные растения в народной медицине. Москва: Нива России, 1992, 544 с.
- 2.Rhizopoulou, S. Physiological responses of *Capparis sipinosa* L. to drought. Journal of Plant Physiology 136, 1990, p. 341-348.
- 3.Rivera, D., Incencio, C., Obon, C., Carrerio, E., Reales, A., Alcaraz, F. "Archaeobotany of capers (*Capparis*) (*Capparaceae*)"Vegetation History and Archaeobotany" 11:4, 2002, p. 87-91.
- 4.Jacobs M. The genus *Capparis* (*Capparaceae*) from the Indus to the Pacific. Blumea, 12, 1965, 385-541.
- 5.Zoharu M. The species of *Capparis* in the Mediterranean and the Near Eastern Countries. "Bul." Res .Coun. Israel, 8: 1960, p. 49-64.
- 6.Pugnare, F. "Nota sobre las *Capparaceae* ibericas" Blancoana 7: 1989 p.121-122

Capparis spinosa - Каперсы колючие

Ч.Т. Намазова, С.Р.Гасанов

Овощная культура, дикорастущих каперса в Азербайджане также используются в кулинарных целях. Отростки, нераспустившихся цветочных бутонов и не созревших плодов, в которых содержатся белки, масла, витамины замаринованные в уксусе.

Используют каперсы и в народной медицине. Свежие части каперсов обладают мочегонным, антисептическим, обезболивающим и др. свойствами.

Ключевые слова: отросток, корень, плод, колючка, медицина.

Capparis Spinosa - Caper

Ch.T. Namazova, S.R. Hasanov

Caper (*Capparis Spinosa*) is widely used in Azerbaijan culinary. It's young twig, non – flowering buds and unripened fruits, which are full of protein, fatty and vitamins, are marinade with vinegar.

In folk medicine, Caper (*Capparis Spinosa*) are used of diuretic, anticeptic, painkiller and etc.

Key words: bud, root, fruit, thorny, blossom, medicine.